

KADİR GECESİNİN TESPİTİ MESELESİ*

Bayram AYHAN**

Özet

Bu makalede, Kur'ân'ın nüzûlünün başlangıcını teşkil eden Kadir gecesinin tespitinin mümkün olup olmadığı irdelenecektir. Çoğunluğun kanaatine göre Kadir gecesinin tespiti mümkün değildir. Zira Allah bu geceyi gizlemiş ve Hz. Peygamber'e (a.s) de bu geceyi unutturmuştur. Ayrıca bu gecenin zamanına dair elimizde kesin bir veri yoktur. Diğer kanaate göre, bu gecenin tespitini yapmak mümkündür. Fakat bu tespite engel teşkil eden bazı unsurlar vardır. Cahiliye dönemi tarih algısı ve cahiliye Araplarının kameri ayların yerlerini değiştirmeleri tarih tespitine engel teşkil etmektedir. İkinci kanaatin temsilcilerine göre, bazı kesin ve muhtemel verilere istinaden bu gecenin tespitini yapmak mümkündür. Biz de ikinci görüşü savunanlara paralel olarak, Kadir gecesinin zamanının miladi olarak tespit edilmesinin mümkün olduğunu düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, nüzûl, vahiy, tespit, Kadir gecesi.

DETERMINATION OF THE NIGHT OF QADR

Abstract

In this text, the exact time of the night of Qadr, which is starting time line for Qur'an Revelations will be analyzed to determine whether it is possible. According to general opinion, it is impossible to determine the time of night of Qadr. Because its time is hidden by Allah and forgotten prophet Muhammad. Also, there is no precise data about the time of this night. In respect of the other opinion, it is possible to determine this time, but there are some components which obstruct this determination. According to them, it is possible to define of the night of the Qadr with reference to precise and possible datas. As the owner of the second opinion, we think that it is possible to identify the determination of the gregorian time of the night of Qadr.

Key Words: Qur'an, the descent, revelation, determination, the night of Qadr.

* Bu makale, 29 Haziran-01 Temmuz 2012'de Çorum'da yapılan *Kur'ân Nüzûlünün Mekke Dönemi Sempozyumu*'nda "Kadir Gecesinin Tespiti Problemi" ismiyle, tarafımızdan sunulmuş olan tebliğin tashih edilmiş halidir.

** Dr., Mudurnu Müftülüğü, byrmayhan@gmail.com

Giriş

Kadir gecesinin tespiti, hem insanlık ve hem de İslam âlemi için önem arz etmektedir. Zira bu gün, son ilahi metin olan Kur'ân'ın, insanlık âlemi ile buluştuğu özel bir gündür. Kanaatimizce bu günün miladi olarak tespiti inanan insanlar için ciddi bir anlama sahiptir. Yine, tespit edilecek olan tarihin sahih rivayetlerde dile getirilen son on günün içerisindeki tek geceye ve pazartesi gününe dair rivayetlerle mutabık olup olmadığı önem arz etmektedir. Ne var ki birçok görüş, tarihte yaşanmış olan bu günün tespit edilemeyeceği yönünde olmuştur.

Biz, bu çalışmada bazıları kesin bazıları da muhtemel olan verilere istinaden Kadir gecesinin miladi zamanının tespit edilmesinin mümkün olup olmadığına dair bir yöntem denemesi yapacağız. Çalışma rivayet-tarih/siyer-tefsir eksenli olup, bir makalenin sınırları dâhilinde mücmel bir surette ele alınmıştır. Bazı başlıklar zorunluluktan dolayı kısmen tafsil edilmiştir. Bizden önce de Kadir gecesinin tespitine dair çalışmalar yapan müelliflerin denemeleri olmuştur. Çalışmamız, mutlaka eksik olmakla birlikte, daha önceki çalışmalarını toptan değerlendirmek suretiyle daha kapsamlı ve faydalı olması gayesiyle yapılmıştır.

Sözlükte “hüküm, takdir, şeref, yücelik”¹ gibi anlamlara gelen “قدر” “kadr/kadir” Kur'ân-ı Kerîm'in 97. suresinin ve Kur'ân'ın indirilmeye başlandığı gecenin özel ismi olmuştur.² Ayetler, Kur'ân'ın nüzûlünün hem Kadir gecesinde hem de Ramazan ayında vaki olduğunu ifade etmişlerdir. Kadir gecesine dair ayet şöyledir: “إنا أنزلناه في ليلة القدر” “Biz Kur'ân'ı Kadir gecesinde indirmeye başladık”³. Ramazan ayına dair ayet ise şöyledir: “شهر رمضان الذي أنزل فيه القرآن” “Ramazan ayı ki o ay içerisinde Kur'ân indirildi.”⁴ Duhân sûresinde ise şöyle ifade edilmiştir: “إنا أنزلناه في ليلة مباركة” “Biz onu (Kur'ân'ı) mübarek bir gecede indirdik”⁵. Zikredilen ayetler, Kur'ân-ı Kerîm'in Ramazan ayı içerisinde bulunan Kadir gecesinde indirildiğini açıkça beyan etmektedir.

Kadir gecesi/“ليلة القدر” genellikle “hüküm gecesi”/“ليلة الحكم” olarak anlamlandırılmıştır.⁶ Bu hükmün ne olduğu konusunda ilk olarak dile getirilen

¹ Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (Thk. Mustafa Mecâzî), Kuveyt 1977, XIII, 373-374; Ebu'l-Huseyn İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa* (Thk. Muhammed Harun), Beyrut 1979, V, 62.

² Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus 1984, XXX, 456; Sait Özervarlı, “Kadir Gecesi”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 125-126.

³ Kadr, 97/1.

⁴ Bakara, 2/185.

⁵ ed-Duhân, 44/3.

⁶ Ebu Muhammed İbn Kuteybe, *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, (Thk. Seyyid Ahmed Sakr), Beyrut 1978, s. 534; Mekkî bin Ebi Talib, *Tefsîru'l-Müşkil min Garîbi'l-Kur'ân*, (Thk. Tavîl el-Maraşlî), Beyrut 1988, s. 393; Ebu'l-Fazl İbnu'l-Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut tsz., V, 74; Ali bin İsmail İbn Sîde, *el-Muhkem*

açıklamalar Duhân sûresi/Berat gecesi bağlamında olmuştur. Müfessirlerin kahir ekseriyetine göre bu gece, gelecek seneye kadar kulların rızıkları, ecelleri ve diğer durumları yazılır, ayrıntılı bir şekilde belirlenir. Bu yazılım veya belirlemenin Levh-i Mahfûz'dakine uygun olarak yazılmasına Berat gecesi başlanıp, Kadir gecesi bitirildiği de ifade olunmuştur.⁷ Fahreddin Râzî (ö. 606/1210), bu gece ölüm, rızık vb. şeylerin takdir edilmesinden dolayı veya bu gecenin haiz olduğu şeref ve kudrete binaen böylece isimlendirildiğini beyan etmiştir.⁸

Duhân sûresinin, her hikmetli işin ayrılmasından bahseden ayetlerine dair kanaatlerden önce, sözü geçen ayetlerin anlamını zikretmemiz uygun olacaktır, şöyle ki: “Doğrusu Biz, insanları uyarmaktayız. Katımızdan bir buyrukla, her hikmetli işe o gecede hükmedilir. Doğrusu Biz öteden beri peygamberler göndermekteyiz”⁹ Ayetlerde, konumuza esas teşkil eden ibarenin öncesi ve sonrası önem arz etmektedir. Kanaatimizce, öncesinde “münzir/uyarıcılık” sonrasında da “mürsil/elçi gönderme” ifadelerine binaen, “hikmetli işlerden” kastın Kur’ân’da insanlara rehber olacak hikmetli beyanat olması daha makuldür.¹⁰ Allah, Kur’ân ile her hikmetli işi birbirinden tefrik etmiş ve son “inzâr” ve “irsâl” Kur’ân vasıtasıyla olmuştur. Kur’ân’ın nüzûlü de “mübarek gece” olan Kadir gecesinde başlamıştır. Kadir gecesi denmesinin sebebi, Kur’ân’ın indirilmeye başlanmasının bu gece takdir edilmiş olmasıdır. Binaenaleyh, Duhân sûresindeki ayetleri Berat gecesi bağlamında tefsir etmek isabetli değildir.

Müfessirlerin ifade ettiğine göre, İkrime (ö. 104/722), İbn Abbas’a (ö. 68/687) istinaden Duhan suresindeki ayetleri Şaban ayının on beşinci gecesine hamlederek tefsir etmiştir.¹¹ Şaban ayının on beşinci gününün faziletine dair rivayetler Hz. Ali ve Hz. Aişe’den mervîdir. İbn Mâce iki rivayet aktarmıştır. Hz.

ve'l-Muhîtu'l-A'zam fi'l-Luğa, (Thk. Mustafa es-Sekâ), Kâhire, 1958, VI, 183; Râgıp el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur’ân*, (Thk. Mustafa Elbâz), Yay. y, tsz. II, 511.

⁷ İbn Cerîr *et-Taberî, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur’ân*, (Thk. Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire 2001, XXI, 7-12; Ebu'l-Fidâ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm*, (Thk. Muhammed es-Sellâme), Riyad 1997, VII, 246; Celâleddîn es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, (Thk. Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire 2004, XIII, 249-252; Ebussuûd Efendî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Thk. Abdulkadir Ahmed), Riyad 1971, V, 103-104; Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, İstanbul 2006, VII, 69-70.

⁸ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Lübnan 1981, XXXII, 28.

⁹ *ed-Duhân*, 44/3-5.

¹⁰ Bu anlamda kısmen benzer beyanât için bkz; Karaman v.dğr, *Kur’ân Yolu*, IV, 790-791.

¹¹ Bazı müfessirler isim zikretmeden söz konusu rivayeti zikretmişlerdir. Bkz; *et-Taberî, Câmiu'l-Beyân*, XXI, 5-6; ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, (Thk. Ahmed Abdulmevcûd), Riyad 1998, VI, s. 409; Neseî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hadâiku't-Te'vîl*, (Thk. Ali Bedîvî), Beyrut, 1997, II, 532; Mevdudi, *Tefhîmu'l-Kur’ân*, İstanbul 2000, V, 296-297; Yazır, *Hak Dini*, VII, 67; Mennaul Kattan, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur’ân*, Kahire 2000, s. 95; Hayrettin Karaman, v.dğr; *Kur’ân Yolu*, Ankara 2007, III. Baskı, IV, 791; Ayrıca bkz; Halit Ünal, “Berat Gecesi”, *DİA*, İstanbul 1992, V, 475; Özervarlı, “Kadir Gecesi”, *DİA*, İstanbul 1992, s. 124; Hacı Mehmet Günay, “Ramazan”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 433.

Ali'den mervi ilk rivayeti, Elbâni mevzu olarak değerlendirir.¹² Hz. Aişe'den gelen rivayeti İbn Mâce ile birlikte, Ahmed bin Hanbel¹³ ve Tirmizi¹⁴ de zikretmiştir. Fakat Hz. Aişe'den muttasıl olarak gelen bu rivayet de senet yönüyle zayıftır. Zira senetteki raviler birbirlerini görmedikleri halde, birbirlerinden aktarım yapmışlardır.¹⁵ Şaban ayının on beşinci gününün faziletine dair hadisleri değerlendiren es-Semerkindî (ö. 375/985) ve İbnu'l-Arabi (ö. 543/1148) bu hadislerin itibara şayan olmadıklarını ve Kur'ân'ın açık beyanına muarız olduklarını ifade etmişlerdir.¹⁶ İbn Kesir (ö. 774/1372) ve İzzet Derveze (ö. 1984) Berat gecesini bağlamında gelen rivayetlerin mürsel, Kadir gecesine dair beyanatların ise açık nass olduğunu vurgulamışlar ve Berat gecesine dair rivayetlerin kabul edilemeyeceğini ifade etmişlerdir.¹⁷ Bu konudaki farklı bir yaklaşım Mehmet Zeki Duman'a ait şu cümlelerle ifade bulur: “Şaban ayının on beşinci gecesini, gelecek yılın işlerinin planlandığı söylenmektedir. Oysa başlangıçtan nihayete kadar tarih boyunca gerçekleşecek her işin, ezelde, çağlara, asırlara, yıllara, aylara ve zamanın en küçük parçası olan anlara göre Levh-i Mahfuz'da yazıldığı bilinmektedir. Peki, bu ikinci plan niye?”¹⁸

“Tefrik edilen her hikmetli iş” konusundaki dikkate değer kanaati Seyyid Kutub (ö. 1966) şöyle serdedir: “Bu gecede inen Kur'ân aracılığı ile her emir ayırt edilmiş, her mesele çözüme bağlanmış, kalıcı hak ile yüzeysel batıl belirlenmiş, sınırlar çizilmiş, insanlığın bu geceden itibaren kıyamet gününe kadar sürececek yolculuğundaki güzergâhı belirleyen tüm yol işaretleri dikilmiştir. İnsanların dünyasında hayatın dayanmak zorunda olduğu hiçbir temel açıklanmadan, belirlenmeden bırakılmamıştır. Genel ve kalıcı evrensel yasalar sisteminde olduğu gibi her şey ortaya konmuştur.”¹⁹ Süleyman Ateş, bu gecede indirilen Kur'ân'da her hikmetli işin ayrıldığını ve Hz. Peygamber'e (a.s) bir emir olarak indirildiğini beyan etmiştir.²⁰

1. Kadir Gecesinde Tespiti Meselesi

Kadir gecesinin tespiti hususunda iki farklı görüş vardır. İlk kanaate göre bu gecenin tespiti mümkün değildir. Diğer görüşe göre Kadir gecesinin zamanını

¹² Ebu Abdullah İbn Mâce, *Süneni İbn Mâce*, (Thk. Nâsiruddîn el-Elbâni), Riyad, tsz, s. 247.

¹³ Ahmed bin Hanbel, *Müsnedu Ahmed bin Hanbel*, (Thk. Şuayb el-Arnaûd), Kahire, tsz, VI, 238.

¹⁴ Muhammed b. İsa et-Tirmîzî, *Süneni't-Tirmîzî*, (Thk. Muhammed Şâkir), Beyrut 2001, II, 108.

¹⁵ İbn Mâce, *Sünen*, s. 247; Tirmîzî, *Sünen*, 108. Söz konusu sayfalarda muhakkikler ravilere dair tafsilatlı değerlendirmeyi sebepleriyle beyan etmişlerdir.

¹⁶ Ahmed b. İbrahim es-Semerkindî, *Bahru'l-Ulûm*, (Thk. Muhammed Muavviz), Beyrut 1993, III, 215; Ebu Bekir İbnu'l-Arabi, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Thk. Abdulkadir Ata), Beyrut 2003, IV, 117.

¹⁷ Ebu'l-Fidâ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, VII, 246; Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Kahire 1383/1964, III, 399-400; Mehmet Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak*, Ankara 2008, II, 292.

¹⁸ Duman, *Beyânu'l-Hak*, II, 292.

¹⁹ Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, (Trc. Bekir Karlığa v.dğr.), İstanbul tsz., XIII, 234-235.

²⁰ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1988, VIII, 302.

tespit etmek mümkündür fakat bu tespiti yapabilmek için tavzih edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Biz, önce bu gecenin tespitinin mümkün olmadığını düşünenlerin, bilahare mümkün olduğunu ifade edenlerin delillerini ele alacağız.

1.1 Kadir Gecesinin Tespitinin Mümkün Olmadığını Savunanların Görüşleri

Kadir gecesinin tespitinin mümkün olmadığı kanaatinde olanların birkaç delili vardır. Bunları şöylece zikredebiliriz:

a. Kadir gecesinin hem günü ve hem de tarihine dair çelişkili rivayetler vardır. Dolayısıyla, hem günü hem de tarihi hususunda tenakuz bulunan bir günün tespiti muhal olur. Kadir gecesinin gününe dair tenakuz iki gün üzerinde olmuştur ki, bu günlerden ilki pazartesidir. Hz. Peygamber (a.s) doğduğu ve peygamber olarak görevlendirildiği günün pazartesi olduğunu ifade etmiştir.²¹ Diğer kanaate göre Kadir gecesini cuma gününe tekabül etmiştir. Zira, cuma günü İslam nezdinde kıymetli bir gündür.²² Bu kanaati savunanlara göre, Hz. Peygamber'in doğumunun ve elçilikle görevlendirilmesinin başladığı günün pazartesi olduğuna dair rivayetin sıhhati şüphelidir.²³

Kadir gecesinin cuma olarak mütalaa edilmiş olmasının diğer bir sebebi, Kadir gecesinin, Bedir gazvesinin yapıldığı güne tekabül ettiğine dair rivayetlerdir.²⁴ Bilhassa erken dönem siyer müellifleri Enfal sûresinin Bedir savaşından bahseden 41. ayetini Kadir gecesine hamlederek yorumlamışlar ve bu

²¹ Muhammed İbn İshak, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, (Thk. Ferid el-Mezîdî), Beyrut 2004, I, 174; Ebu'l-Kasım İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, (Thk. Abdusselam Tedmûrî), Beyrut 1990, I, 264; İzzeddin Ebu'l-Hasan İbu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, (Thk. Ebu Sayyeb el-Keramî), Beyrut tsz, s. 221; Muhammed İbn S'ad, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, (Thk. Ali Muhammed Ömer), Kahire 2001, I, 164; İbn Cerîr et-Taberi, *Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, (Thk. Ebu'l-Fadl İbrâhim), Kahire tsz, II, 293; Ebu'l-Hasan el-Vahidi, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, (Thk. Seyyid Ahmed Sakr), I. Baskı, y.y, 1969, s. 15; Ahmed b. Hüseyin Beyhâkî; *Delâilu'n-Nübüvve ve Marifetu Ahvâli Sâhibi's-Şerîa'* (Thk. Abdulmuti Kal'acı), Lübnan 1988, II, 133; Ebu Bekr Ahmed İbn Ebi Heysem, *et-Târîhu'l-Kebîr*, (Thk. Fethi Helel), Kahire 2004, I, 162; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, V, 91; Muhammed b. Yusuf Ebu Hayyan, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, (Thk. Ahmed Abdulmevcûd), Beyrut 1993, II, 45; Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, II, 232; Şihâbuddîn el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Beyrut tsz, II, 61; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 172; Muhammed Abdulazim ez-Zerkânî, *Menâhîlu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, (Thk. Ahmed Zümeralî), Beyrut 1995, I, 38.

²² İbn İshak, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 174; İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 264; İbn S'ad, *Kitâbu't-Tabakât*, I, 164; Safiyyurrahmân Mubârekfûrî, *er-Rahîku'l-Mahtûm*, Katar 2007 s. 67; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, İstanbul 1993, II, 788; Mustafa Asım Köksal, *İslam Tarihi*, İstanbul 1981, I, 125; Kasım Şulul, *Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İstanbul 2011, s. 95-98.

²³ Muhammed Hüseyin Casnazâni v.dğr, "Hz. Peygamber Devri Kronolojisinin Miladi Karşılığı İle İlgili Bir Araştırma", (Trc. Kasım Şulul), *Harran Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Şanlıurfa 2001, sy. VI, ss. 155-159.

²⁴ İbn İshak, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 174; İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, C: I, s. 264; İbu'l-Esir, *el-Kâmil*, s. 221.

gecenin de 17 Ramazan Cuma gününe tekabül ettiğini ifade etmişlerdir.²⁵ Enfal sûresinin söz konusu ayeti mealen şöyledir: “Eğer Allah'a ve hak ile bâtılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile karşılaştığı gün (Bedir savaşında) kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resulüne, onun akrabalarına yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir.”²⁶ Bu ayette geçen “يوم الفرقان” “و ما أنزلنا علي عبدنا يوم الفرقان” “furkan günü kulumuza indirdiğimiz” ibaresindeki “يوم الفرقان” “yevme'l-furkan” Kadir gecesini olarak tefsir edilmiştir.²⁷

Bedir savaşı gecesinin Kadir gecesine olabileceğine dair farklı bir değerlendirme “furkan” kavramı üzerinden yapılmıştır. Bu iddiayı gündeme getiren müellif, Bedir zaferinden “يوم الفرقان” “yevmu'l-furkan”²⁸ Kadir gecesinden de “فيها يفرق كل أمر حكيم” “o günde hükme/karara bağlanmış işler birbirinden ayrılır”²⁹ şeklinde bahsedildiğini ifade etmiş; bu bağlamda “yevmu'l-furkan” gecesinin “leyletu'l-furkan”, yani Kadir gecesine olabileceğini vurgulamıştır.³⁰ Fakat, müfessirlerin çoğu “يَوْمَ الْفُرْقَانِ” “yevmu'l-furkân” ibaresini, “kafir ve müşriklerin birbirinden tefrik edildiği gün” veya “hak ile batılın birbirinden tefrik edildiği” gün şeklinde tefsir etmişlerdir.³¹

Söz konusu ayetin; “إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَى الْجَمْعَانِ” “Eğer Allah'a ve hak ile bâtılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile karşılaştığı gün (Bedir savaşında) kulumuza indirdiğimize inanmışsanız....” anlamındaki pasajlarında geçen “أَنْزَلْنَا/indirdiklerimiz” ibaresinin müfessirler tarafından farklı tefsir edildiğini ifade etmeliyiz. Müfessirlerin kahir ekseriyeti, “indirdiğimiz” ibaresini Bedir'de indirilen melekler veya iki gruptan birinin (Kureyş kervanının veya zaferin) mü'minlerin olacağı yönündeki müjdeyle ilişkili olduğunu düşünmüşlerdir.³² İbn

²⁵ İbn İshak, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 174; İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 264; İbu'l-Esir, *el-Kâmil*, s. 221.

²⁶ el-Enfal, 8/41.

²⁷ Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Kâhire 1964, XXX, 207.

²⁸ el-Enfal, 8/41.

²⁹ *ed-Duhân*, 44/4.

³⁰ Halil Hacımuftuoğlu, “Kur'ân'daki “Furkân” Kavramına Dair Farklı Bir Yaklaşım”, *Kelam Araştırmaları*, 2012, C. 10, sy.1, s. 98.

³¹ Mukatil bin Süleyman, *el-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Azim*, (Thk. Salih ed-Dâmin), Dubâi 2006, s. 42-43; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 133; Ebu Muhammed İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Thk. Abdusselam Abdüşşâfi), Beyrut 2001, II, 528; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VII, 133-134; Ebu'l-Fida İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim*, (Thk. Muhammed es-Sellâme), Riyad 1997, IV, 65-66; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Ankara, tsz., III, 1189; Yazır, *Hak Dini*, IX, 335-336.

³² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 200-201; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 584; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, X, s. 14-15; Ebu Abdullah İbn Arafe, *Tefsîru İbn Arafe*, (Thk. Celaleddin es-Suyuti), Lübnan 2008, II, 286; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VII, 134-135; Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul 2002, s. 332; Mustafa İslamoğlu, *Nüzûl Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur'ân*, İstanbul 2010, s. 783.

Atiyye (ö. 546/1152) o gün indirilen apaçık deliller veya ayetler;³³ İbn Aşur (ö. 1973) ise Bedir günü indirilen vahiy metinleri, melekler, Allah'ın müminlere vaat ettiği Kureyş ordusu veya müminlerin en sıkıntılı anında indirilen (yağan) yağmur olarak tefsir etmiştir.³⁴ Süleyman Ateş, Bedir günü ile Kadir gecesini arasında bir bağın olamayacağını; Kadir suresindeki ayetlerin Kur'ân'ın indiği gecenin değerini ifade ettiğini, Enfal suresindeki ayetin ise Hz. Peygamber'e (a.s) inen yardım ve zaferden bahsettiğini zikretmiştir.³⁵

Müfessirlerin değerlendirmeleri bağlamında genel bir hüküm çıkaracak olursak; Kadir gecesinde takdir edilen husus, son ilahi kelamın inmesi, Bedir gününde takdir edilen husus ise, savaşın Müslümanlar lehine galibiyetle hitama ermesidir. İzzet Derveze (ö. 1984) ayetlerin Kur'ân'ın nüzulünden bahsederken onun "bir gecede"³⁶ indirildiğini açıkça beyan ettiğine dikkat çeker.³⁷ Fakat Bedir gününün gecesinde kendisine ayet indiğine dair bir nass bulunmamaktadır ve Bedir'de indirilenler de gündüz vakti inmiştir. Ayrıca ilk ayetlerin indiği zaman olan Kadir gecesinin zamanının fecr ile mukayyet olduğu da ayette açıkça ifade edilmiştir.³⁸ Sonuç olarak, "و ما أنزلنا على عبدنا يوم الفرقان" / Furkan günü kulumuza indirdiğimiz..." ibaresi üzerinde epeyce yorum yapılmıştır. Ayette zikri geçen "indirdiğimiz/أنزلنا" ibaresi çoğunlukla savaş sürecinde meydana gelen olaylarla açıklanmıştır. Kanaatimizce, sözü geçen Enfal suretindeki ayetin o günün gecesini kastetmiş olabileceğini ifade etmek, uzak bir teville başvurmak demektir. Çünkü böyle bir yorum, çoğu müfessirin kanaati ve söz konusu olayın vuku bulduğu zamanda meydana gelen olaylarla çelişir.

b. Kadir gecesinin tespitinin mümkün olmadığı kanaatinde olanların diğer bir delili, Kadir gecesinin ayın kaçınıcı günü olduğuna dair belirsizliktir. Kadir gecesinin tarihine dair yedi³⁹, on yedi⁴⁰, on dokuz⁴¹, yirmi bir⁴², yirmi beş⁴³ yirmi

³³ İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, II, 528.

³⁴ İbn Aşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, X, 14-16.

³⁵ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1988, XI, 24.

³⁶ el-Kadr, 97/1.

³⁷ Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, I, 315.

³⁸ el-Kadr, 97/5.

³⁹ Mubârekfûrî, *İnneke Lea'lâ Hulukin 'Azîm*, Ürdün 2006, I, 44.

⁴⁰ İbn İshak, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 174; İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 274; İbn S'ad, *Kitâbu't-Tabakât*, I, 164; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, 788; Köksal, *İslam Tarihi*, I, 125.

⁴¹ Makrîzî, *İmtau'l-Esmâ'*, (Thk. Abdulhamid en-Nemîsî), Beyrut 1999, I, 21; Mubârekfûrî, *er-Rahîku'l-Mahtum*, s. 66.

⁴² Mubârekfûrî, *İnneke Le'alâ Hulukin 'Azîm*, I, 44.

⁴³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, III, 189; Kurtûbî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân* (Thk. Semir el-Buhârî), Riyad tsz., II, 298; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, II, 61; Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhîr* II, 45; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, II, 232; Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, I, 38; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 172; Makdisî, *el-Mürşidu'l-Vecîz*, s. 108.

yedinci⁴⁴ günler zikredilmiştir. Ayrıca, gün belirtilmeden Ramazan'ın son on gününün tek günleri şeklinde rivayetler vardır.⁴⁵ Ekser kanaate göre yirmi yedinci gece, Kadir gecesidir.⁴⁶ Şif kaynaklara göre Hz. Peygamber'in ilk vahyi aldığı gün, Hz. Ali'yi kendinden sonra halife olarak tayin ettiği Gadîr-i Hum günüdür.⁴⁷ Fakat bu tarih ile alakalı kesin bir kanaat yoktur.⁴⁸ Zikredildiği üzere, hakkında bu kadar ihtilaf olan bir günün tespit edilebilmesi muhaldir.

c. Allah bu zaman dilimini gizlemiştir. Müfessirlerin bir kısmına göre bu gecenin gizlenmiş olmasının bazı hikmetleri vardır. Eğer bu gece belli olsaydı, Müslümanlar sadece bu geceyi ihya eder, diğer zamanlarda üzerlerine düşen görevleri yapmazlardı. Belirsizlik, özellikle Ramazan ayının son gecelerinin ibadetle geçirilmesine vesile olmuştur. Ayrıca, bu gecenin zamanının belirsiz olması, kasıtlı olarak bu geceye hürmetsizlik edilmesine veya bu gece aşırıya kaçılmasına engel olmuştur.⁴⁹

d. Hz. Peygamber'e (a.s) bu gece unutturulmuştur. Bazı nakillerde Hz. Peygamber'in bu gecenin zamanını bildirmeye teşebbüs ettiği; fakat o sırada çıkan bir anlaşmazlığa müdahil olmasının ardından, söz konusu zamanın zihninden silindiği ifade edilmiştir.⁵⁰ Dârimî (ö. 255/869) ve Müslim (ö. 261/875) Hz. Peygamber'in uykudan uyandırılması sebebiyle bu zamanı unuttuğunu ifade etmişken,⁵¹ Abdurrazzak (ö. 211/827) sohbet esnasında Hz. Peygamber'in kendiliğinden bunu unuttuğunu ifade etmiştir. Abdurrazzak ayrıca Hz. Peygamber'in: "Falan gün falan yerde falan gazvede idik, neydi o gün?" diye sorduğunu, ashabin da Ramazanın yirmi üçüncü günü olduğuna dair cevap verdiğini eklemiştir.⁵² Abdurrazzak'ın aktardığı bu rivayet Hz. Peygamber'in bu zamanı unutmadığını, aksine bildiğini gösterir. Çünkü o günün falanca olayın vuku

⁴⁴ Ebu'l-Hasan Müslîm, *Sahîhu Müslim*, (Thk. Muhammed Fuad Abdulbaki), Beyrut 1991, "Salâtu'l-Musâfirîn", 179; Süleyman b. Eş'âs Ebu Dâvûd, *Sünenü Ebi Dâvûd*, (Thk. Şuayb el-Arnaûd), Beyrut 2009, II, 121; Tirmîzî, *Sünenü't-Tirmîzî*, (Thk. Muhammed Şâkir), Beyrut 2001, II, 150; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 409; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, 788.

⁴⁵ Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Riyad, 2006, "Leyletü'l-Kadr", 4; Müslim, *Sahîh*, "Sıyâm", 40; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 409; Kurtûbî, *el-Câmi'*, XVI, 124.

⁴⁶ Müslim, *Sahîh*, "Salâtu'l-Misafirin", 25, "Kitâbu's-Sıyâm", 40; Ebu Dâvûd, *Sünen*, II, 121; Tirmîzî, *Sünen*, II, 150; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 409; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, 788; Komisyon, *Kur'ân Yolu*, V, 658; Özerverli, "Kadir Gecesi", XXIV, 125.

⁴⁷ Aliyyu'l-Kurânî el-Âmilî, *es-Siretu'n-Nebeviyye bi Nazari Ehli'l-Beyt*, Beyrut tsz., C: I, s. 171. Müellif eserinde epeyce şii kaynak göstererek bu savını delillendirmeye çalışmıştır.

⁴⁸ Aslan Habibov, "İlk Dönem Şii Tefsir Anlayışı", Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 177-180.

⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXXII, 28-29; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 409; Özerverli, "Kadir Gecesi" XXIV, 125.

⁵⁰ Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, (Thk. Ahmed Zümerlî), Karaçi tsz., II, 44; Buhari, *Sahîh*, "Fazlu Leyleti'l-Kadr", 4; Müslim, *Sahîh*, "Kitâbu's-Sıyâm", 212.

⁵¹ Müslim, *Sahîh*, "Sıyâm", 212; Dârimî, *Sünen*, II, 44.

⁵² Abdurrazzak, *el-Musannef*, (Thk. Habiburrahman el-'Azamî), Beyrut 1972, IV, 249.

bulduğu güne denk geldiğini biliyor olması, o günü de bildiği anlamına gelir. O günün ayın hangi gününe karşılık geldiğini bilememiş olabilir.

Hz. Peygamber'in bu gecenin zamanını unutmamasına dair hadisler tevillik edilerek telif edilmeye çalışılmıştır. Bilhassa İbn Hacer'in bu yöndeki çabasını değerlendiren Enbiya Yıldırım, müellifin; "Hz. Peygamber'in farklı yer ve zamanlarda üç defa bu zamanı unuttuğuna"⁵³ dair yorumunun kabul edilemez olduğunu ifade eder.⁵⁴ İbrahim Sarmış ise rivayetleri ele aldıktan sonra, Kur'ân tarafından bildirilen ve Hz. Peygamber'in (a.s) bizzat yaşadığı bu zaman diliminin unutulması için değil, bilinmesi için beyan edildiğini vurgular. Kur'ân, Hz. Peygamber (a.s) bu geceyi ashabına bildirsün diye manevi değerinden tafsilatlı bir şekilde bahsetmiştir.⁵⁵ Rivayetleri değerlendiren Zeki Duman, Hz. Peygamber'in (a.s) bu geceyi unuttuğu şeklindeki rivayetlerin kabul edilemeyeceğini beyan eder. Duman'a göre söz konusu olay alelade bir olay değildir. O bölgedeki tüm insanların hayatını etkileyen bir olayın vuku bulduğu ilk zaman, Hz. Peygamber'e unutturulsa veya zihninden silinse bile, olaya şahitlik yapan eşi, arkadaşları ve akrabalarının da söz konusu zamanı bilmediği veya bilemeyeceğini iddia etmek mümkün değildir.⁵⁶

Kanaatimizce, bir bölgedeki tüm insanları lehte veya aleyhte etkilemiş olan ve yaşanmışlığı kesin olan bir olayın zamanının hiç kimse tarafından kesin olarak bilinmemesi mümkün görünmemektedir. Ayrıca, Hz. Ömer döneminde tarihi belirleme zarureti doğunca, ilk inen vahiy metinlerinin zamanının, takvimin başlangıcı olarak teklif edilmiş olması,⁵⁷ ilk vahiy metinlerinin indiği zamanın biliniyor olmasına delil olabilir. En azından sahabeden bazıları bu tarihi biliyor olmalıdır. Fakat bu kapsamda bir kaydın veya rivayetin olmaması dikkat çekicidir.

1.2. Kadir Gecesinin Tespitinin Mümkün Olduğunu Savunanların Görüşleri

Bu başlık altında görüşleri zikredilecek olan müellifler sadece Kadir gecesinin değil, hicretten önceki dönemde meydana gelen önemli olayların da tespitinin mümkün olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁸ Hicretten önceki önemli olayların,

⁵³ Ahmed b. Ali İbn Hâcer, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (Thk. Abdulaziz bin Bâz), Riyad tsz., IV, 257-258.

⁵⁴ Enbiya Yıldırım, *Geleneksel Hadis Yorumculuğu*, İstanbul 2007, s. 106-111.

⁵⁵ İbrahim Sarmış, *Hadisler Kur'ân'la Eşdeğer Midir?*, İstanbul 2011, s. 144-145.

⁵⁶ Zeki Duman, "Kelamullah'ın Levh-i Mahfuzdan Cebrail'e İntikali ve Hz. Peygamber'e İnzali", *İslami İlimler Dergisi*, y. 2010, C. V, sy. 1, ss. 64-66.

⁵⁷ Muhammed Hamidullah, "Hicri Takvim ve Tarihi Arkapları", (Trc. Kasım Şulul), *Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Bursa 2000, C. IX, sy. 9, s. 678.

⁵⁸ Hamidullah, "Hicri Takvim ve Tarihi Arkapları" s. 679 vd; Casnazânî ve ekibi Hz. Peygamber'in hicretten önceki hayatına dair tarih tespitleri yaparken özel bir metot ve isimlendirmeye başvurmuşlardır. Ayrıntı için bkz; Casnazânî, "Hz. Peygamber Devri Kronolojisi", s. 151 vd.

dolayısıyla Kadir gecesinin tespitinin mümkün olduğu kanaatinde olan müelliflerin sayısı oldukça azdır. Bu görüşte olanlar arasında Muhammed Hamidullah, Safiyyurrahman Mubârekfûrî ve Muhammed Hüseyin Casnazânî gibi isimleri sayabiliriz. Zikri geçen müelliflere göre hicretten önceki bir tarihin –dolayısıyla Kadir gecesinin- miladi karşılığını belirlemek mümkündür. Fakat bu belirlemeyi yapabilmek için tavzih edilmesi gereken bazı hususlar vardır. İsmi geçen müellifler tavzih edilmesi gereken hususların bazısında ihtilaf ettikleri için ulaştıkları sonuçlar da farklılık arz etmiştir. Bu hususları şöyle zikredebiliriz:

a. Câhiliye Dönemi Tarih Algısı: Hicret öncesi tarihe ait bir zamanın tespitinde karşımıza çıkan ilk olgu, cahiliye dönemi Araplarının tarih algısıdır. Zira Arapların tarih algıları modern tarih algısından çok farklı idi. Eski zamanlardan başlayıp süregelen bir tarihleri yoktu.⁵⁹ Genelde önemli bir olay, başka bir olayın başlangıcı olarak kabul edilmekteydi.⁶⁰ Örneğin, Arap yarımadasında oldukça etkili olan “Fil olayı” tarihlendirmede kullanılan en mühim olaylardan biridir Mesela Hz. Peygamber’in doğum yılı için “fil olayından şu kadar zaman sonra” şeklinde tarihlendirme yapılmıştır.⁶¹ Toplum nezdinde önem arz eden bu olayın tarihinin kesin olarak bilinmesinin o dönemdeki Araplar için bir önemi yoktur.

b. Nesî’ Problemi: Kur’ân tarafından “küfürde ileri gitmek”⁶² olarak zikrolunan nesî’ ameliyesi, hicretten önceki bir tarihin tespitinde karşımıza çıkan en önemli olgudur. Nesî’ ameliyesinin Mezopotamya’nın ünlü hükümdarı Hammurabi (M.Ö. 1728-1686) öncesine kadar gittiği ifade edilmiştir.⁶³ Eski Mısır’da,⁶⁴ Musevî takvimi,⁶⁵ Eski Çin takvimi,⁶⁶ ve on iki hayvanlı Türk takviminde⁶⁷ nesî’ ameliyesine başvurulduğu ifade edilmiştir.

⁵⁹ Ebu’l-Hasan el-Mesû’dî, *Murûcu’z-Zeheb*, (Thk. Muhammed Muhyiddin), Beyrut 1973, II, 70; Şihâbuddîn el-Âlûsi, *Bulûğu’l-Ereb fî Marifeti Ahvali’l-Arab*, (Thk. Behcet el-Eserî), Beyrut tsz, III, 214; Şevki Dayf, *Târîhu’l-Edebi’l-Arabî*, Kahire 2003, s. 81-82; Rıza Savaş, “İslam’dan Önce Hicaz Bölgesi’ndeki Araplarda Tarih Bilinci”, *Dokuz Eylül Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, İzmir 1992, sy. VII, s. 257-258.

⁶⁰ Musa Carullah, *Nizâmu’n-Nesi’ İnde’l-Arab*, Mısır 1935, s. 4-5; Casnazânî, “Hz. Peygamber Devri Kronolojisi”, s. 155; Hüseyin Algül, “Hz. Muhammed (a.s) Devri Kronolojisi”, *Uludağ Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, Bursa 1992, C. IV, sy. 4, s. 101-102.

⁶¹ İbn İshak, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, I, 99; İbn Hişam, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, I, 183; Taberî, *Târîh*, II, 277; Abdullah b. Ahmed Ebu Nuaym, *Delâilu’n-Nübüvve*, s. 143; Beyhakî, *Delâilu’n-Nübüvve*, C: I, s. 74; Suheylî, *Ravdu’l-Unuf*, (Thk. Seyyid eş-Şûrî), Lübnan tsz., I, 278; Makrizî, *İmtau’l-Esmâ’*, C: I, s. 17; Belâzûrî, Ebu’l-Abbas; *Ensâbu’l-Esrâf*, (Thk. Muhammed Hamidullah), Lübnan 1996, I, 67; Ebu’l-Fida İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, (Thk. Abdulmuhsin et-Türkî), Lübnan 1997, I, 323; a.g.mlf; *el-Fusûl fî Sîreti’r-Rasûl*, (Thk. Muhammed el-Hadravî), Beyrut tsz., s. 91-92; Muhammed Hamidullah, “Hicri Takvimin Tarihi Arkapları”, (Terc. Kasım Şulul), *Uludağ Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, Bursa 2000, C. IX, sy. 9, s. 672-673; Mustafa Fayda, “Fil Vak’ası”, *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 70-71.

⁶² et-Tevbe, 9/37.

⁶³ Akgür, “Nesî’li takvim”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2003, sy. 142, s. 54-55.

⁶⁴ Heredotos, *Heredot Tarihi*, (Çev. Müntekim Ökmen), İstanbul 1991, s. 86-87.

Cahiliye Arapları'nın nesî' amelîyesine neden başvurdukları konusunda iki görüş vardır. İlk kanaate göre, nesî' amelîyesinin sebebi ficar savaşlarıdır. Araplar, cahiliye döneminde de haram sayılan aylarda savaş yapmazlardı. Fakat geçimlerini çapulculuk ve savaşla kazanan kabileler, maddi sıkıntı yaşadıkları zaman, üst üste gelen haram aylarda (Zilkade, Zilhicce, Muharrem) savaş yapar ve söz konusu ayların yerlerini değiştirirlerdi. Bu surette yapılan savaşlara da ficar savaşları denmiştir.⁶⁸ Kurtûbî (ö. 671/1272), Âlûsî (ö. 1270/1854) ve Tabatabâî (ö. 1981) nesî' amelîyesinin haram aylardaki savaş gayesi sebebiyle yapılmış olması gerektiğini ifade etmişlerdir.⁶⁹ Bu surette zamana yapılan bir müdahale, tüm ayların yerini de etkilemiş oluyordu.

Nesî' amelîyesinin ikinci sebebi de hums denilen yapıdır. Lugatte; “şecaat sahibi, güçlü ve cesur olma, mutaasıp” gibi anlamlara gelen hums,⁷⁰ Kureyş ve müttefikleri için kullanılan bir terimdir.⁷¹ Hz. Peygamber (a.s)'in doğduğu yıla tekabül ettiği ifade edilen Fil olayından sonra, Mekkelilerin diğer kavimler nezdinde dikkate değer bir üstünlükleri olmuştur. Bu üstünlüklerini daha çok ticari çıkarları için kullanmaya başlayan Mekke'nin yerli halkları, “hums” denilen yapıyı oluşturmuşlardır. Ticaret ile uğraşan Kureyş ve müttefikleri, Hums gelirlerini arttırabilmek için hacc bahar aylarında sabitlemeye çalışmışlardır. Bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için de takvime eklemeler yapmışlardır. Bu surette hem daha çok insan hacca geliyor, hem de zirai ürünlerini satarak getirilerini katlıyorlardı.⁷²

Cahiliye Araplarının hums bağlamında dört nesî' usulünden bahsedilmiştir. Bu usullerin mahiyetine dair kısaca şöyle bir sıralama yapılabilir:

⁶⁵ Eugene Cavaignag, *Tarihi Kronolojinin Esasları*, (Çev. Osman Turan), Ankara 1954, s. 29-30; Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta 2002, s. 280.

⁶⁶ Cârullah, *Nizâmu'n-Nesî'*, s. 9-10.

⁶⁷ Akgür, *Nesî'li Takvim*, s. 45-46.

⁶⁸ İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 184; İbn S'ad, *Kitâbu't-Tabakât*, I, 104-105; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmîl*, I, 391; Carullah, *Nizâmu'n-Nesî'*, s. 5 vd; Hüseyin Algül, “Ficar”, *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 52; Mustafa Fayda, “Nesî'”, *DİA*, İstanbul 2001, XXXII, 578.

⁶⁹ Kurtûbî, *el-Cami'*, VIII, 137-138; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, X, 93; Muhamed Hüseyin et-Tabatabâî, *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut 1997, IX, 284-285.

⁷⁰ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, III, 241.

⁷¹ İbn Hişam, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 225-227; Abdullah b. Ahmed el-Ezrâkî, *Ahbâru Mekke vemâ Câne Fîhâ mine'l-Âsâr* (Thk. Abdülmelik b. Duheş), y.y, 2003, I, 179.

⁷² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 452; Taberî; *Târîh*, II, 252; Suheylî, *Ravdu'l-Unuf*, I, 113; Ebu Cafer İbn Habib, *el-Muhabber*, Beyrut tsz s. 263-266; Saîd el-Efgânî, *Esvâku'l-Arab*, Dımaşk 1960, s. 340-344; Ebu Ali el-Marzûkî, *el-Ezmine ve'l-Emkine*, Hindistan 1332/1914, II, 161-163; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, III, 32-33; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VII, 350-351; Muhammed Ebu Zehra, *Hâtemu'n-Nebiyîn*, (Thk. İbrahim el-Ensârî), Katar 1980, I, 112-113; Ahmet Turan Yüksel, *İslam'ın İlk Döneminde Ticari Hayat*, İstanbul 1999, s. 22-26; Recep Uslu, “Hums”, *DİA*, İstanbul 1999, XVIII, 364; Ünal Kılıç, “Dini İçerikli Ekonomik Bir Kavram “Hums”, *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sivas 2004, C. 8, s. 79-82.

1. İbn Hişam (ö. 218/832) Ebu Hayyân (ö. 745/1344) ve Suyûtî (ö. 911/1505) Kur'ân-ı Kerîm'in: *"..Allah katında ayların sayısı on ikidir"*⁷³ ayetini, o dönemin müşriklerinin bir ay eklemek suretiyle zamanı on üç aya çıkarmaları şeklinde açıklamışlardır.⁷⁴

2. Ezrakî (ö. 250/864) ve Taberî (ö. 310/923)'ye göre iki yıla bir ay eklemek suretiyle nesî' yapılıyordu.⁷⁵ Taberî, Kur'ân'da geçen: *"...bir yıl haram kılıp, bir sene helal kılıyorlardı"*⁷⁶ ifadesinin bu ameliye ile birebir örtüştüğünü eklemiştir.⁷⁷

3. Mesû'dî (ö. 346/958), her üç senede bir, yıla bir ay eklemek suretiyle uygulanan nesî' ameliyesinde, ayların yerlerinin değişmediğini ve bu ameliyenin otuz senede on defa tekrar ettiğini ifade etmiştir.⁷⁸

4. Birûnî (ö. 443/1051) ve Makrîzî (ö. 845/1441), kamerî-şemsî ay arasındaki on günlük fark ne zaman bir aya denk gelmişse, o zaman bir aylık ilave yapılmış olması gerektiğini söylemiştir.⁷⁹ Muhammed Hamidullah (ö. 2002), otuz yıllık süreçte karışık bir usulün yanısıra Hammurabi metodunun uygulanmış olabileceğini ifade etmiştir.⁸⁰ Bu metotta her otuz yılda on ay eklenecek, otuz birinci yılda on birinci nesi uygulanacak, ikinci devrede (yani otuz üçüncü senede) de bir başka nesi' ameliyesi yapılacaktır.⁸¹ Fazlur Rahman (ö. 1988), Araplar'ın uygulamış olduğu nesî' ameliyesinin ne Bîrûnî'nin ne de Hamidullah'ın ifade ettiği gibi olmadığını, sistemin tamamen düzensiz işlediğini savunmuştur.⁸²

Nesî'e dair özel bir çalışma yapmış olan Muhammed Hüseyin Casnazânî ve ekibine göre nesî', ne haram ayın bir başka ayla yer değiştirmesi ne de ay eklemesidir. Nesî', sadece haram aylarda savaşa izin verme eylemidir, yani haram ayların sayısında bir azalma söz konusudur. Bunun delili de nesî'i yasaklayan ayetin bir öncesinde⁸³ bu aylarda savaş yapmak suretiyle insanların kendilerine yazık ettiklerinin zikredilmiş olmasıdır. İslam'dan önce Araplar, haram aylar

⁷³ et-Tevbe, 9/36.

⁷⁴ İbn Hişam *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II, 59-60; Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhîd*, V, 40; Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, VII, 350-351.

⁷⁵ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, I, 269-270; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 455-457.

⁷⁶ et-Tevbe, 9/37.

⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 455-457.

⁷⁸ Mesû'dî, *Murûcu'z-Zeheb*, II, 191.

⁷⁹ Bîrûnî, *el-Âsârü'l-Bâkiye ani'l-Kurûnîl'-Hâliye*, (Nşr. Edward Sachau), Leipzig 1923, s. 62-63; Makrîzî, *İmtâu'l-Esma'*, XIV, 315-317.

⁸⁰ Müellif, otuz yıllık bir dönemde oluşan gün farkını izale için, eğer üç yılda bir nesi yapılıyorsa dört defa 29; altı defa da 30 gün çeken yedi ayın ilave edilmesi gerektiğini söyler. Bkz; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, 786-787.

⁸¹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, 789.

⁸² Fazlur Rahman, "The Veracity of The Arap Pagan Calendar", *Islamic Culture*, y. 1996, C. 51, sy. 1, s. 49-50; Ayrıntı için bkz; Kevser Başar; "Cahiliye Dönemi Arap Takviminde Nesi'", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ün. Sosyal Bilimler Enst., İstanbul 2006, s. 32

⁸³ et-Tevbe, 9/36.

konusunda keyfi davranmışlar, kasten ve mükerreren haram aylarda uyulması gereken barışı ihlal etmişler ve nesî'i bu amacı gerçekleştirmek için kullanmışlardır.⁸⁴

Casnazânî zikredilen hususlara ek olarak tavzih edilmesi gereken farklı bir hususa değinir. Müellife göre bazı tarihlerin değeri bazen bir günlük farklılık arz edebilir. Bunun sebebi de kamerî-şemsî güne dair algıdır. Mesela şemsî olarak Pazar olan bir gün kamerî takvimde Pazartesi olarak zikredilmiş olabilir. Çünkü şemsî takvimde aynı günün sabahı da, gecesi de Pazar iken, kamerî takvimde aynı günün ikindiden sonraki zaman dilimi Pazartesi'dir.⁸⁵

2. Kadir Gecesinde Tarihinin Tespiti

Kadir gecesinde tarihinin tespitine dair değerlendirmeye geçmeden önce bu gecede zamanının tespitinde nesî' ameliyesinin göz önünde bulundurulması gerekip gerekmediği hususunu ele almak istiyoruz. Muhammed Hamidullah, hicretten önceki bir tarihin belirlenmesinde nesî' ameliyesinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade eder.⁸⁶ Fakat müellifin bu görüşü iki açıdan isabetsiz görünmektedir. Birincisi, müellif cahiliye döneminde uygulanan nesî' ameliyesinin mahiyetine dair tutarlı bilgi verememektedir. Örneğin, kamerî-şemsî yıl arasındaki farkın izalesi için Babil metodu ile mutabık nesî' uygulamayı öneren müellif aynı sayfada farklı nesî' usulünün de uygulanmış olabileceğini ifade ederek bir çelişkiye düşmüştür.⁸⁷ Çünkü Babil metodunda 30 yıllık dönemin 30, 28 ve 25. yıllarına bir ay eklenmiştir.⁸⁸ İkincisi, müellif sabit düzenli kamerî ay ve artık yıl düzeninin batılılarca takdir edildiğini fakat kamerî ay ve artık yıl düzeninin sabit olmadığını ifade ederek, batılılarca takdir edilen takvimin hicretten önceki bir tarihin tespitinde kullanılamayacağını söyler.⁸⁹ Haklı olarak batılıların takdir ettiği sabit

⁸⁴ Casnazânî, "Hz. Peygamber Devri Kronolojisi", s. 151-152.

⁸⁵ Casnazânî, "Hz. Peygamber Devri Kronolojisi", s. 149.

⁸⁶ Hamidullah, "Hicri Takvimin Tarihi Arka planı", s. 678.

⁸⁷ Müellif, hicri dokuzuncu yılda Hz. Ebubekir başkanlığında icra edilen hacdan sonra bir aylık eklemeye yapıldığını ve onuncu yılda haccin olması gereken zamana tekabül ettiğini ifade etmiştir. Hicri altıncı ve dokuzuncu yıldan sonra takvime bir aylık eklemenin yapılmış olabileceğini vurgulayan müellif daha önce teklif ettiği Babil metodu ile çalışmıştır.

⁸⁸ Hamidullah, "Hicri Takvimin Tarihi Arka planı", s. 675-676.

⁸⁹ Hamidullah'ın ifade ettiği üzere, sabit düzenli kamerî takvimde 30 yıllık dönemlerin 3., 5., 7., 10., 13., 15., 18., 21., 24., 26. ve 29. yılları 355 gün, diğer yıllar ise 354 gündür. Aynı şekilde tek olan aylar 30, çift olan aylar 29 çekmektedir. Bkz; Hamidullah, "Hicri Takvimin Tarihi Arka planı", s. 679; Muammer Dizer, "Ay", DİA, İstanbul 1991, IV, 221. Fakat İstanbul rasathanesinin verilerine göre kamerî artık yıllar düzenli işlememektedir. Örneğin hicri 1344-1377 arasında 1., 3., 5., 9., 11., 12., 17., 19., 23., 26. ve 30. yıllar 355 gün çekerken; hicri 1377- 1410 arasında 1., 6., 7., 12., 13., 15., 20., 22., 27., 28., 30. yıllar 355 gün çekmiştir. Yine, kamerî aylar sabit bir düzene göre işlememektedir. Örneğin h. 1353 (1934) yılının 4 ayı (Rebiülevvel, Rebiülahir, Cemaziyelevvel, ve Cemaziyelahir) ayları ard arda 30 gün çekmiştir. Yine h. 1390 (1970) yılının 4 ayı (Rebiülahir, Cemaziyelevvel,

düzenli kamerî ay ve artık yıl uygulamasının hicretten önceki bir tarihin tespitinde esas alınamayacağını söyleyen müellif, Kur'ân tarafından “*küfürde ileri gitmek*” olarak nitelenen cahiliye uygulamasına göre tarih belirlemesi yapılması gerektiğini önermekle bir önceki kanaatiyle çelişmiş olmaktadır.⁹⁰

Hicretten önceki tarihlerin tespitine dair tafsilatlı bir çalışma yapmış olan Muhammed Hüseyin Casnazânî hicretten önceki bir tarihin tespitinde nesî' amelîyesinin esas alınamayacağını vurgular. Casnazânî'ye göre tam olarak ne olduğunu bilmediğimiz, hatta keyfi bir uygulama olduğu ifade edilen ve Kur'ân tarafından da açıkça kötülünen nesî' amelîyesine göre tarih tespiti yapmaya çalışmak abesle iştigaldir.⁹¹ Kanaatimizce, neden ve nasıl uygulandığı hakkında kesin bilgimiz olmayan nesî'i hesaba katmadan tarih tespiti yapılmalıdır. Şayet nesî' amelîyesinin nasıl uygulandığını kesin olarak bilseydik, yine de tarih tespitinde esas almayacaktık. Zira Kur'ân'ın yanlış olduğunu ifade ettiği ve Hz. Peygamber tarafından da ilga edildiği ve bir daha da yapılmaması gerektiği ifade edilen bir amelîyenin, Kur'ân'ın nüzûlünün zamanının tespitinde esas alınması doğru olmayacaktır.

Kadir gecesinin tespitine dair değerlendirmeye geçmeden önce bazı verileri zikretmenin faydalı olduğu kanaatindeyiz. Elimizdeki verilerin bazısı kesindir, bazıları ise muhtemeldir. Kesin ve muhtemel veriler bir araya getirildiğinde, ulaşılan sonucun sıhhati ortaya çıkmış olacaktır.

Tespitimizde mesnet edineceğimiz kesin verileri⁹² şu şekilde sıralayabiliriz:

a. Hz. Peygamber (a.s) Veda haccında nesî' amelîyesinin ilga edildiğini ve günlerin yaratıldığı düzene geri döndüğünü ifade etmiştir.⁹³ Bu tarih hicrî takvimde gün, ay ve yıl olarak 9 Zilhicce 10 Cuma'ya tekabül etmiştir. Tarih çevirme kılavuzuna göre söz konusu tarihin miladi takvimdeki karşılığı 7 Mart 632 Cuma'dır. Tarih çevirme kılavuzu bağlamında bu tarihin kesin olduğunu ifade

Cemaziyelahir ve Recep) ayları ard arda 30 gün çekmiştir. Bkz; http://www.diyaret.gov.tr/turkish/namazvakti/vakithes_miladi.asp. (22.10.2011). Zikredilen adreste 110 yıllık kamerî zamanı görebilme imkanımız vardır. Ayrıca bkz. http://www.takvim.com/kadir_gecesi.php. (22.10.2011)

⁹⁰ Hamidullah, “Hicri Takvimin Tarihi Arka planı”, s. 679.

⁹¹ Casnazânî, “Hz. Peygamber Devri Kronolojisi”, s. 150.

⁹² Tarih tespitinde mesnet edindiğimiz veriler bu hususta çalışma yapmış olan Muhammed Hamidullah ve Hüseyin Casnazânî tarafından nasıl değerlendirildiğine bakılacak olursa, bizim tespitimiz daha tutarlı bir şekilde değerlendirilebilecektir. Bkz; Hamidullah, “Hicri Takvimin Tarihi Arka planı”, s. 678 vd; Casnazânî, “Hz. Peygamber Devri Kronolojisi”, s. 155 vd.

⁹³ Buhârî, Sahîh, “Bed'u'l-Halk”, 2; “Megâzî”, 77; Ebu Davud, *Sünen*, III, 319; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XIII, 228; Ebu Hayyan, *Bahru'l-Muhît*, V, 8-9; Âlûsî, *Bulûğu'l-Ereb*, II, 80; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II, 789.

edebiliriz. Bu tarihten geriye doğru hicri takvimin başlangıcına gidersek, bu surette de 1 Muharrem 1/16 Temmuz 622 Cuma tarihine ulaşırız.⁹⁴

b. Veda hutbesinin irad edildiği 632 miladi yılı, artık yıl olduğu için bu tarihten 631 yılına kadar 66 gün vardır.

c. 610-632 yılları arasında 365 gün çeken 16 miladi yıl vardır. Dolayısıyla $16 \times 365 = 5840$ gün yapar.

d. Miladi 610-632 yılları arasında 5 artık yıl (628, 624, 620, 616, 612) vardır. $5 \times 366 = 1830$

e. 610-632 yılları arasındaki 22 kamerî yılı 354 gün kabul etmek suretiyle (bu yılları 354 gün olarak kabul edeceğiz, artık yılların nasıl ve ne kadar olması gerektiğini sonra ele alacağız) geri gidersek bu durumda; $22 \times 354 = 7788$ gün eder. Bu günler adedince geri gidersek, 22 kamerî yılın sonunda kamerî-miladî olarak 1 Muharrem 610; şemsî-miladî olarak ise 610 yılının 1 Aralık tarihine ulaşırız.

f. 610 yılının yani 23. kamerî yılın son dört ayından üçünü 30 gün kabul edersek bu durumda 30 Ramazan 610 tarihi, miladî olarak 2 Eylül 610 yılına tekabül eder. Son dört ayın 30 gün çekmiş olmasına istinaden 610 yılından 120 gün geri gitmiş oluruz.

g. Yukarıda kesin olarak ortaya çıkan günlerin sayısını toplarsak, 6 Mart 632'den geriye doğru kaç gün gitmiş olduğumuzu tespit etmiş oluruz. Bu da; $66 + 5840 + 1830 + 120 = 7856$ gün geriye doğru gitmiş olmamız anlamına gelir. Haftada 7 gün olduğu için, 6 Mart 632 Cuma gününden 7854 gün geriye doğru gidersek yine Cuma gününe ulaşırız. Söz konusu gün Cuma olduğu için artan 2 günlük zaman, Çarşamba gününe tekabül eder. Yani ulaşacağımız tarih 30 Ramazan 610/ 2 Eylül 610 Çarşamba olacaktır.

h. Biz, miladi 632 yılından 354 günlük kamerî yıl hesabıyla geriye doğru giderken 23 yıl geri gitmekteyiz. Astronomik hesaplarla kamerî zaman diliminin 33 yıllık sürecinde 23 yıl geriye doğru gittiğimizde, artık yıllar farklı olmakla birlikte (örneğin, 1344-1377 arasında 1, 3, 5, 9, 11, 12, 17, 19, 23, 26 ve 30.; hicri 1377-1410 arasında 1, 6, 7, 12, 13, 15, 20, 22, 27, 28, 30. yıllar 355 gündür), bu süre zarfında 8 artık yıl geri gidilmesi gerektiğini görürüz.⁹⁵ Bu durumda da 2 Eylül 610 tarihinden 8 gün daha geriye gitmemiz gerekir ki bu tarih, 30 Ramazan 610 tarihi 25 Ağustos 610 Salı olur.

⁹⁴ <http://193.255.138.2/takvim.asp?takvim=2&gun=9&ay=12&yil=10>. (22.10.2011).

⁹⁵ Bkz; http://www.takvim.com/kadir_gecesi.php. (22.10.2011); http://www.diyaret.gov.tr/turkish/namazvakti/vakithes_miladi.asp. (22.10.2011).

i. Kamerî yıl verilerinin yüz yılını astronomik olarak incelediğimizde, hiçbir zaman son dört ayın hepsinin 29 veya 30 gün çekmediğini görürüz. Yine, söz konusu aylardan biri mutlaka 30 gün çekmiştir. Fakat bu durumda son üç ay da üst üste hiçbir zaman 29 çekmemiştir. Örneğin h. 1352 ve h. 1360 yılında olduğu üzere 29, 29, 30, 29; h. 1418 yılında olduğu üzere son dört ay 29, 30, 29, 29 şeklindedir.

Kesin verilerden sonra, muhtemel verileri de şu şekilde zikredebiliriz:

a. Daha önce rivayetleri değerlendirirken ifade ettiğimiz üzere, sahih rivayetlere göre Kadir gecesinin pazartesi gününe denk düştüğünü söyleyebiliriz.⁹⁶ Kadir gecesinin cuma günü olduğuna dair çıkarsamanın⁹⁷ dayanağı tartışmalıdır.

b. Sahih rivayetlerin ittifakla belirttiği üzere Kadir gecesi Ramazan ayının son on gününün tek günlerindedir.⁹⁸

c. Kamerî düzende son üç ay hiçbir zaman arka arkaya 29 gün çekmemiştir. Bu durumda, Ramazan ayı 30 gün olursa, diğer aylardan biri veya ikisi 30 gün çekebilir. (Örneğin h. 1415 yılının son dört ay düzeni 30, 29, 30, 30; h. 1421 ve 1422 yılının ise 30, 30, 29, 30 şeklindedir. h. 1411 yılının son dört ay düzeni 30, 29, 30, 29; h. 1425 yılının ise 30, 29, 29, 30 şeklindedir.) Yani Ramazan ayının 30 çektiğini kabul edersek, söz konusu tarihe 1 veya 2 gün eklememiz gerekir. Bu durumda da aşağıdaki ihtimaller ortaya çıkar:

i. Eğer zamana 1 gün eklersek, 30 Ramazan/26 Ağustos 610 Çarşamba olur. Eğer 30 Ramazan, Çarşamba olursa, bir önceki Pazartesi de 27-28 Ramazan olur. Bu tarih, son on günün tek gününe tekabül etmez.

ii. Eğer 2 gün eklersek, bu durumda 30 Ramazan/27 Ağustos 610 Perşembe olur. Bu durumda Pazartesi günü 26-27 Ramazan Pazar-Pazartesi olur. Yani 27 Ramazan 610 tarihi miladi olarak 24 Ağustos 610 Pazartesi olur.

d. Ramazan ayının 29 çektiğini kabul edersek, bu durumda üç ihtimal ortaya çıkar:

i. Kamerî aylar son üç ay üst üste 30 çekebilirler, zira kamerî yıl cetvelinde bu ihtimale dair yıllar vardır (örn. h. 1356 ve 1357 yıllarının son dört ayı 29, 30, 30, 30 şeklindedir). Bu durumda takvime 1 gün eklememiz gerekir. Bu eklemeye meydana gelecek sonuca göre 29 Ramazan, 26 Ağustos Çarşamba gününe tekabül eder. Bir önceki Pazartesi gecesi de 26-27 Ramazan/24 Ağustos 610 Pazartesi olur.

⁹⁶ Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 15; Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, V, 91; Kurtûbî, *el-Câmi'*, XX, 130; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, II, 61; Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, II, 45; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, II, 172; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensur*, II, 232; Zerkânî, *Menâhîlu'l-İrfân*, I, 38; Makdîsî, *el-Mürşidu'l-Vecîz*, s. 108.

⁹⁷ İbn İshak, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, 174.

⁹⁸ Buhârî, *Sahîh*, "Leyletu'l-Kadr", 4; Müslim, *Sahîh*, "Sıyâm", 40; Tirmîzî, *Sünen*, II, 149.

ii. Ramazan ile birlikte bir diğer ay da 29 gün olabilir. (Mesela, h. 1412 yılının düzeni 29, 30, 29, 30; h. 1427 yılının ise 29, 30, 30, 29 şeklindedir.) Bu durumda da yine 2 günlük ekleme yapmamız gerekir. Bunun sonucunda 29 Ramazan, 27 Ağustos 610 Perşembe gününe tekabül eder. Bir önceki Pazartesi günü de 25-26 Ramazan 610 olur. Söz konusu tarih tek değildir.

iii. Son dört ayın üçü farklı formlarda 29 gün çekebilir. (Örneğin h. 1418 yılında ayların düzeni 29, 30, 29, 29; h. 1360 yılında ise, 29, 29, 30, 29 şeklindedir.) Bu durumda tarihe üç günlük ekleme yapmamız gerekecektir. Bu üç günlük ekleme ile 29 Ramazan 610/28 Ağustos 610 Cuma olur. Pazartesi günü de 24-25 Ramazan pazartesi olur.

Yukarıda zikredilen verileri değerlendirmek suretiyle Kadir gecesinin miladi olarak hangi tarihe tekabül ettiğini belirleyen bazı müellifler vardır. Bu müelliflerden Hüseyin Casnazânî, Kadir gecesinin tarihini 20 Ağustos/27 Ramazan 610 Cuma olarak belirlemiştir.⁹⁹ Casnazânî'nin farklı tarihe ulaşmış olmasının nedeni, Kadir gecesinin Cuma günü olması gerektiğini kabul etmesi sebebiyledir.¹⁰⁰ Safiyyurrahman Mubârekfûrî (ö. 2006) ise bu tarihi miladi olarak 10 Ağustos/21 Ramazan 610 olarak belirlemiştir.¹⁰¹ Bizim hesaplamalarımıza göre Kadir gecesini, kamerî olarak 27 Ramazan, miladî olarak 24 Ağustos 610 pazartesi günüdür.¹⁰² Bu tarih de sahih rivayetlerde ifade bulan tek günlerin gecesine -özellikle de 27. geceye- ve pazartesiye tekabül etmektedir. Mubârekfûrî'nin ulaştığı tarih ile bizim tespitimiz arasındaki farkın birkaç muhtemel sebebi vardır. Öncelikle, müellif, Kadir gecesinin 21. gece olması gerektiği kabulüne binaen bizden bir hafta önceki bir tarihe ulaşır. İkincisi, müellif, muhtemelen geriye doğru giderken kamerî-şemsî yıllardaki artık yıl sürelerinde hesaplama hatası yapmış olabilir. Bu durumda da iki haftalık bir fark meydana gelmiş olabilir. Fakat müellif bu hesaplamayı nasıl yaptığını izah etmediği için, bu hususta mutlak bir şey söyleme salahiyetine sahip değiliz. Hüseyin Casnazânî ve ekibinin tespiti ile bizim tespitimiz mutabıktır. Eğer müellif Kadir gecesinin pazartesiye tekabül etmesi gerektiğini esas alarak hesaplama yapmış olsa idi, bizimle aynı tarihe ulaşırdı.

Sonuç

Kadir gecesini, son ilahi mesajın ilk pasajlarının insanlık ile buluştuğu kıymetli bir zaman dilimidir. Hem tüm insanlık için, hem de Müslümanlar için, tarihte vuku bulduğu kesin olan bu zamanın bilinmesi önem arz etmektedir. Fakat

⁹⁹ Casnazânî, "Hz. Peygamber Devri Kronolojisi", s. 157.

¹⁰⁰ Casnazânî, "Hz. Peygamber Devri Kronolojisi", s. 159.

¹⁰¹ Mubârekfûrî, *er-Rahîku'l-Mahtûm*, s. 66.

¹⁰² Ayhan, "Nüzûl Sürecinde Vahyin İlk Yılı", s. 45-46.

çoğu müellif bu gecenin zamanına dair elimizde ihtilafı veriler olmasından yola çıkarak, bu gecenin zamanının tespitinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Diğer kanaate göre bu gecenin tespiti mümkün olmakla birlikte, tespiti yapabilmek için tavzih edilmesi gereken bazı konular vardır.

Kadir gecesinin tespitinde karşımıza çıkan en önemli engel nesî' amelîyesidir. Kimine göre bu amelîyenin sebebi, haram aylarda savaş yapabilmek için ayların yerini değiştirmedir. Diğer sebep ise hacc aylarını bahar mevsiminde sabitlemek için şemsî-kamerî yıl arasındaki gün farkını izaledir. Amacı gibi, nesî' amelîyesinin nasıl uygulandığı hususunda da ihtilaf vardır.

Kadir gecesinin miladi tarihini tespit etme denemesi yapan birkaç müellif vardır. Bu isimlerden Muhammed Hamidullah, hicret öncesi bir tarihin tespitinde nesî' amelîyesinin göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmiştir. Muhammed Hüseyin Casnazânî ise cahiliye araplarının tarihin belli bir döneminde uyguladıkları, uygulanış amacı ve usulü belli olmayan söz konusu amelîyenin hicret öncesi bir tarihin tespitinde esas alınamayacağını savunmuştur. Kanaatimizce, uygulanma amacı ve usulüne dair bilgimiz olmayan ve Kur'ân tarafından yanlış olduğu ifade edilen bir olgunun, Kur'ân'ın nüzûlünün başlangıcının tespitinde esas alınması gerektiği isabetli bir görüş değildir.

Kadir gecesinin tespitine dair denemeler yapan müelliflerin ihtilaf ve ittifak ettikleri hususları topluca değerlendirmek suretiyle farklı bir deneme yapmayı amaçlayan çalışmamızda bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Kadir gecesinin tespitinde istinat edebileceğimiz kesin ve muhtemel bazı veriler vardır. Söz konusu kesin ve muhtemel verileri nesî' amelîyesini göz önünde bulundurmadan değerlendirerek bir tarih tespitinde bulunmak mümkündür. Elimizdeki kesin verileri değerlendirmek suretiyle 25 Ağustos 610 Salı gününe ulaşırız. Bu tarihi, ihtimallerle birlikte değerlendirdiğimizde beş tane sonuca ulaşırız. Bu ihtimallerin sonuçlarından üç tanesi Ramazan ayının son on gününün çift gecelerine (25-26/27-28) tekabül etmiştir. Söz konusu tarihlerle alakalı olarak, bize şazz dahi olsa herhangi bir rivayet ulaşmamıştır. İki ihtimalin sonucu ise üzerinde ittifak olduğu ifade edilen pazartesi gününe ve en çok kabul gören 27. geceye tekabül etmektedir.

Kaynakça

- Abdurrezzâk bin Hemmâm; *el-Musannef*, (Thk. Habiburrahman el-'Azamî), Beyrut 1972.
- Akgür, Necati; "Nesî'li Takvim", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2003, sy. 142.
- Algül, Hüseyin; "Hz. Muhammed Devri Kronolojisi", *Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Bursa 1992, C. 4, sy. 4.
-; "Ficar", *DİA*, İstanbul 1996, XII.
- Âlûsî, Şihâbuddîn; *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Beyrut tsz.
-; *Bulûğu'l-Ereb fi Marifeti Ahvali'l-Arab*, (Thk. Behcet el-Eserî), Beyrut tsz.
- Âmilî, Aliyyu'l-Kurânî; *es-Siretu'n-Nebeviyye bi Nazari Ehli'l-Beyt*, Beyrut tsz.
- Ateş, Süleyman; *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1988.
- Ayhan, Bayram, "Kur'an'ın Nüzûl Sürecinde Vahyin İlk Yılına Tahlili", Doktora Tezi, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enst., İstanbul 2014.
- Başar, Kevser; "Cahiliye Dönemi Arap Takviminde Nesî'", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enst., İstanbul 2006.
- Belâzûrî, Ebu'l-Abbâs; *Ensâbu'l-Eşrâf*, (Thk. Muhammed Hamidullah), Lübnan 1996.
- Beyhâkî, Ahmed b. Hüseyin; *Delâilu'n-Nübüvve*, (Thk. Abdulmuti Kal'acî), Lübnan 1988.
- Bilmen, Ömer Nasuhi; *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Ankara, tsz.
- Bîrûnî, Ebu Reyhan; *el-Âsârü'l-Bâkiye ani'l-Kurûnî'l-Hâliye*, (Nşr. Edward Sachau), Leipzig 1923.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Riyad 2006.
- Cârullah, Musa; *Nizâmu'n-Nesî' 'İnde'l-Arab*, Mısır 1935.
- Casnazânî, Muhammed Hüseyin v.dğr; "Hz. Peygamber Devri Kronolojisinin Miladi Karşılığı İle İlgili Bir Araştırma", (Trc. Kasım Şulul), *Harran Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Şanlıurfa 2001, sy. VI.
- Cavaignag, Eugene, *Tarihi Kronolojinin Esasları*, (Çev. Osman Turan), Ankara 1954.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman; *Sünenu'd-Dârimî*, (Thk. Ahmed Zümerlî), Karaçi tsz.
- Dayf, Şevki; *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, Kahire 2003.
- Derveze, Muhammed İzzet; *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Kahire 1383/1964.
- Dizer, Muammer, "Ay", *DİA*, İstanbul 1991, IV.
- Duman, Mehmet Zeki; *Beyânu'l-Hak Kur'an-ı Kerîm'in Nüzûl Sırasına Göre Tefsiri*, Ankara 2008.
- "Kelamullah'ın Levh-i Mahfuzdan Cebrail'e İntikali ve Hz. Peygamber'e İnzali", *İslami İlimler Dergisi*, 2010, C. V, sy. 1.
- Ebu Dâvûd, Süleyman b. Eş'âs; *Sünenu Ebi Dâvûd*, (Thk. Şuayb el-Arnaûd), Beyrut 2009.
- Ebu Hayyân, Muhammed b. Yusuf; *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît*, (Thk. Ahmed Abdulmevcûd), Beyrut 1993.
- Ebu Nuaym, Abdullah b. Ahmed; *Delâilu'n-Nübüvve*, (Thk. Muhammed Ravvâs Kal'acî), Beyrut 1986.
- Ebussuûd Efendî; *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Thk. Abdulkadir Ahmed), Riyad 1971.
- Ebu Şâme el-Makdîsî; *el-Mürşidu'l-Vecîz*, (Thk. Velid Mesâid), Kuveyt 1993.
- Efgânî, Saîd; *Esvâku'l-Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Dımaşk 1960.
- Esed, Muhammed; *Kur'an Mesajı*, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul 2002.

- Ezrâkî, Abdullah b. Ahmed; *Ahbâru Mekke vemâ Câne Fihâ mine'l-Âsâr* (Thk. Abdumelik b. Duheys), Yay.y 2003.
- Fayda, Mustafa; "Nesî", *DİA*, İstanbul 2001, XXXII.
-, "Fil Vak'ası", *DİA*, İstanbul 1996, XIII.
- Fazlur Rahman; "The Veracity of The Arap Pagan Calendar", *Islamic Culture*, y. 1996, C. 51, sy. 1.
- Günay, Hacı Mehmet; "Ramazan", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV.
- Habibov, Aslan; "İlk Dönem Şii Tefsir Anlayışı", Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Ankara 2007.
- Hacımüftüoğlu, Halil; "Kur'ân'daki "Furkân" Kavramına Dair Farklı Bir Yaklaşım", *Kelam Araştırmaları*, y. 2012, C. 10, sy.1.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, İstanbul 1993.
-; "Hicri Takvim ve Tarihi Arkaplanı", (Trc. Kasım Şulul), *Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Bursa 2000, C. IX, sy. 9.
- Heredotos; *Heredot Tarihi*, (Çev. Müntekim Ökmen), İstanbul 1991.
- İbn Arafe, Ebu Abdullah; *Tefsîru İbn Arafe*, (Thk. Celaleddin es-Suyuti), Lübnan 2008.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir; *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus 1984.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed; *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, (Thk. Abdusselam Abdüşşâfi), Beyrut 2001.
- İbn Ebî Heysem, Ebu Bekr Ahmed; *et-Târîhu'l-Kebîr*, (Thk. Fethi Helel), Kahire 2004.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn; *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, (Thk. Muhammed Harun), Beyrut 1979.
- İbn Habib, Ebu Cafer; *Kitâbu'l-Muhabber*, Beyrut tsz.
- İbn Hâcer, Ahmed b. Ali; *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahihî'l-Buhari*, (Thk. Abdulaziz bin Bâz), Riyad tsz.
- İbn Hişam, Ebu'l-Kasım; *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, (Thk. Abdusselam Tedmûrî), Beyrut 1990.
- İbn İshak, Muhammed; *es Sîretu'n-Nebeviyye*, (Thk. Ferid el-Mezîdî), Beyrut 2004.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (Thk. Abdulmuhsin et-Türkî), Lübnan 1997.
-; *el-Fusûl fî Sîreti'r-Rasûl*, (Thk. Muhammed el-Hadravî), Beyrut tsz.
-; *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Thk. Muhammed es-Sellâme), Riyad 1997.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed; *Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân*, (Thk. Seyyid Ahmed Sakr), Beyrut 1978.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah; *Sünenü İbn Mâce*, (Thk. Nâsıruddîn el-Elbâni), Riyad tsz.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fazl; *Lisânu'l-Arab*, Beyrut tsz.
- İbn Sa'd, Muhamed; *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, (Thk. Ali Muhammed Ömer), Kahire 2001.
- İbn Sîde, Ali bin İsmail, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam fî'l-Luğa*, (Thk. Mustafa es-Sekâ), Kâhire 1958.
- İbnu'l-Arabi, Ebu Bekir; *Ahkâmu'l-Kur'ân*, (Thk. Abdulkadir Ata), Beyrut 2003.
- İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Hasan; *el-Kâmil Fi't-Târîh*, (Thk. Ebu Sayyeb el-Keramî), Beyrut tsz.
- İbnu'l-Manzûr, Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut tsz.
- İsfehânî, Râgıp, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, (Thk. Mustafa Elbâz), y. y, tsz.
- İslamoğlu, Mustafa; *Nüzûl Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur'ân*, İstanbul 2010.
- Karaman Hayrettin v.dğr; *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, III. Baskı, Ankara 2007.

- Kılıç, Ünal; “Dini İçerikli Ekonomik Bir Kavram “Hums”, *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sivas 2004, C. 8.
- Köksal, Mustafa Asım; *İslam Tarihi*, İstanbul 1981.
- Kurtûbî, Ebu Abdullah; *el-Câmi’ li-Ahkâmî’l-Kur’ân* (Thk. Semir el-Buhârî), Riyad tsz.
- Kutub, Seyyid; *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, (Trc. Bekir Karlığa v.dğr.), İstanbul tsz.
- Makrîzî; *İmtâu’l-Esmâ’*, (Thk. Abdulhamid en-Nemîsî), Beyrut 1999.
- Marzûkî, Ebu Ali; *el-Ezmine ve’l-Emkine*, Hindistan 1332/1914.
- Mekkî bin Ebi Talib, *Tefsîru’l-Müşkil min Garîbi’l-Kur’ân*, (Thk. Tavîl el-Maraaşlî), Beyrut 1988.
- Mennâul Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân*, Kahire 2000.
- Merâğî, Mustafa; *Tefsîru’l-Merâğî*, Kâhire 1964.
- Mes’ûdî, Ebu’l-Hasan; *Murûcu’z-Zeheb*, (Thk. Muhammed Muhyiddin), Beyrut 1973.
- Mubârekfûrî, Safiyyurrahmân; *er-Rahîku’l-Mahtûm*, Katar 2007.
-; *İnneke Lea’lâ Hulukin ‘Azîm*, Ürdün 2006.
- Muhammed Ebu Zehra, *Hâtemu’n-Nebiyîn*, (Thk. İbrahim el-Ensârî), Katar 1980.
- Müslim, Ebu’l-Hasan; *Sahîhu Müslim*, (Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki), Beyrut 1991.
- Nesefî, Ahmed b. Mahmud; *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, (Thk. Ali Bedîvî), Beyrut 1997.
- Özervarlı, Sait, “Kadir Gecesi”, *DİA*, İstanbul 2001.
- Râzî, Fahreddîn; *Mefâtîhu’l-Ğayb*, Lübnan 1981.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem; *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta 2002.
- Sarmış, İbrahim; *Hadisler Kur’ân’la Eşdeğer Midir?*, İstanbul 2011.
- Savaş, Rıza; “İslam’dan Önce Hicaz Bölgesindeki Araplarda Tarih Bilinci”, *Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, İzmir 1992, sy. VII.
- Semerkindî, Ahmed b. İbrahim; *Bahru’l-Ulûm*, (Thk. Muhammed Muavviz), Beyrut 1993.
- Suheylî, Ebu’l-Hasan; *Ravdu’l-Unuf*, (Thk. Seyyid eş-Şûrî), Lübnan tsz.
- Suyûtî, Celâleddîn; *ed-Dürrü’l-Mensûr fî’t-Tefsîri bi’l-Me’sûr*, (Thk. Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire 2004.
- Şulul, Kasım; *Hiz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İstanbul 2011.
- Tabatabâî, Muhammed Hüseyin; *el-Mîzân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, Beyrut 1997.
- Taberî, İbn Cerîr; *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, (Thk. Abdulmuhsin et-Türkî), Kahire 2001.
-; *Târihu’r-Rusûl ve’l-Mulûk*, (Thk. Ebu’l-Fadl İbrâhim), Kahire tsz.
- Tirmîzî, Muhammed b. İsa; *Sünenü’t-Tirmîzî*, (Thk. Muhammed Şâkir), Beyrut 2001.
- Uslu, Recep; “Hums”, *İstanbul 1999*, *DİA*, XVIII.
- Vâhidî, Ebu’l-Hasan; *Esbâbu Nüzûli’l-Kur’ân*, (Thk. Seyyid Ahmed Sakr), I. Baskı, y. y., 1969.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi; *Hak Dini Kur’ân Dili*, İstanbul 2006.
- Yıldırım Enbiya; *Geleneksel Hadis Yorumculuğu*, İstanbul 2007.
- Yüksel, Ahmet Turan; *İslam’ın İlk Döneminde Ticari Hayat*, İstanbul 1999.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza; *Tâcu’l-Arûs*, (Thk. Mustafa Mecâzî), Kuveyt 1977.
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer; *el-Keşşâf*, (Thk. Ahmed Abdulmevcûd), Riyad 1998.

Zerkânî, Muhammed Abdulazim; Menâhîlu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân, (Thk. Ahmed Zümeralî), Beyrut 1995.